

Neft-kimya müəssisələrində innovasiya fəaliyyəti investisiyalaşdırma obyektı kimi

D.Ə. Əmiraslanova, i.ü.f.d.
Sumqayıt Dövlət Universiteti

Açar sözlər: innovasiya, investisiya, neft-kimya müəssisələri, sahibkar, ideya, investisiya cəlbədıcılığı.

e-mail: dilare.amiraslanova@mail.ru

Инновационная деятельность в нефтехимических предприятиях как объект инвестирования

Д.А. Амирасланова, д.ф.э.н.
Сумгайытский государственный университет

Ключевые слова: инновация, инвестиция, нефтехимические предприятия, предприниматель, идея, инвестиционная привлекательность.

Под инновационной деятельностью понимается система научных, научно-технических и интеллектуальных потенциальных мер по приобретению новой и улучшенной продукции (услуг) для удовлетворения индивидуальной и общественной потребности в инновациях. Освоение инноваций на нефтехимических предприятиях требует финансовых вложений. Поэтому диверсификация и развитие нефтехимических предприятий, расширение наукоемкого и инновационного производства, увеличение экспортно-ориентированного и конкурентоспособного производства и т.д. является одной из наиболее актуальных и постоянно исследуемых проблем.

Innovation activity in petroleum chemistry enterprises as an investment project

D.A. Amiraslanova, Ph.D. in Ec.Sc.
Sumgait State University

Keywords: innovation, investment, petrochemical enterprises, businessman, idea, investment prospects.

Innovation activity means a system of scientific, scientific-technical and intellectual potential measures on purchasing up-to-date and advanced products (services) for meeting individual and public need in innovations. Assimilation of innovations in petrochemical enterprises requires funding. Therefore, the diversification and development of petrochemical enterprises including processing industry, the enhancement of high-tech and innovative production, increase export-oriented and competitive production etc. are one of the most current and constantly studied issues.

Giriş

İqtisadiyyatın istənilən sektorunda innovasiyanın mənimsənilməsi maliyyə vəsaiti tələb edir. Əlavə mənfəət qazanmaq, təşkilatın fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq, sosial-iqtisadi effekt əldə etmək üçün maliyyə qoyuluşlarının həyata keçirilməsi zəruridir. Empirik olaraq müəyyən edilmişdir ki, sahibkar gələcəkdə nə qədər böyük uğur qazanmağa ümid edirsə, bir o qədər çox vəsait xərcləməyə hazır olmalıdır.

Neft-kimya sənayesinin innovasiya əsaslı texnoloji inkişafı ölkənin iqtisadi artımının əsas amillərindən biridir və iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafına kompleks təsir edir.

"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında qarşıdakı dövr üçün respublikanın əsas sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətləri müəyyən olunmuşdur. Bu konsepsiyaya uyğun olaraq, ölkədə prioritet sənaye istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və sənayenin inkişafında növbəti mərhələnin təmin edilməsi məqsədilə "Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı" qəbul olunmuşdur.

Dövlət Proqramında təbii resursların ixracından iqtisadi artımın innovasiya modelinə keçid ifadə olunur. Göründüyü kimi, milli iqtisadiyyatın innovasiya inkişafına keçid bu məqsədlərin reallaşdırılmasının mühüm vasitəsidir. Deməli, iqtisadiyyatın bütün sahələrində, ilk növbədə neft-kimya sənayesində innovasiya səviyyəsinin artırılması aktual problemlərdən biridir.

İnvestisiya mənbələrinə – bütün səviyyələrdə büdcə ayırmaları, xarici investisiyalar, təşkilat-

ların xüsusi vəsaitləri, eləcə də müəssisə və təşkilatların maliyyə kapitalı formasında toplanmış müvəqqəti sərbəst vəsaitlər və əhalinin əmanətləri aiddir. İnnovasiyaların işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması üçün büdcədən ayırmalar büdcə sisteminin gəlirləri ilə məhdudlaşır. Bu halda, siyasi-iqtisadi şəraitdən asılı olaraq, innovasiyalara büdcə investisiyalarının yönəldilməsinin formaları və həcmi əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir [1].

Maliyyə kapitalının formalaşması və ondan istifadə edilməsi

Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə elmi-texniki tərəqqinin inkişafına büdcə ayırmalarının həcmi kifayət qədər çoxdur, investisiya obyektləri milli inkişaf strategiyası və müdafiə doktrinası nəzərə alınmaqla müsbət əsasında müəyyən edilir. Məsələn, Yaponiyada konstitusiyaya qanunu səviyyəsində təbiiq edilən məhdudluğa görə, ümummilli gəlirin ən az – 3 %-i büdcədən fundamental elmi tədqiqatların inkişafına yönəldilməlidir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin, eləcə də makroiqtisadi dəyişikliklər həyata keçirən dövrlərin iqtisadiyyatı üçün səciyyəvi olan büdcə böhranı innovasiya proseslərinin inkişafında dövlətin iştirak etməsi imkanlarını məhdudlaşdırır.

Maliyyə kapitalı hüquqi şəxslər və vətəndaşların maliyyə-kredit müəssisələrində vəsaitlərinin cəmləşməsi hesabına formalaşır. İnnovasiyaların işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması mərhələsində kapital bazarı onların ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilməsinin əsas amillərindən biri kimi çıxış edir. Kifayət qədər maliyyə təminatı olmadıqda innovasiyanın həyat tsikli "İdeya" mərhələsi ilə məhdudlaşır. İstənilən yenilik kapital bazarında investisiya baxımından cəlbedici və rəqabətqabiliyyətli olmalıdır. Buna görə də bazar şəraitində innovasiya layihələrinin göstəricilərlə yanaşı, investisiyaların həcmi, gözlənilən gəlir (rentabellik), xərcin ödənilmə müddəti, xalis gəlir və s. böyük əhəmiyyət kəsb edir [2].

Strateji investora (özünün xüsusi və cəlb edilmiş vəsaitləri hesabına innovasiyanın yaradılması və reallaşdırılmasının maliyyələşdirilməsini təşkil etməyə hazır olan maliyyə-kredit müəssisəsi) cəlb edilməsi üçün iqtisadi göstəricilər əsas rol oynayır. Bir qayda olaraq, innovasiyalar bazarında yeniliklər haqqında minimum

informasiya yalnız sərmayə qoyuluşlarının məqsədi deyil, investisiyaların həcmi, gözlənilən gəlir səviyyəsi və sərmayə qoyuluşları xərcinin ödənilməsi müddəti haqqında məlumatları da əhatə edir.

İnnovasiya layihələrinin investisiya cəlb ediciliyi

İnnovasiya layihələri və proqramlarının investisiya cəlb ediciliyi amillərini şərti olaraq iki qrupa ayırmaq olar: maliyyə-iqtisadi və iqtisadiyyatdan kənar. Əksər hallarda investora cəlb edən maliyyə göstəricilərinin yüksək olmasıdır. Lakin elə hallar da olur ki, innovator yeniliyin iqtisadi baxımdan bilavasitə cəlbedici olmadığı halda belə həmin yeniliyi reallaşdırmağa məcburdur. Məsələn, ekoloji tədbirlər demək olar ki, həmişə mənfəətli maliyyə göstəricilərinə malik olduğuna baxmayaraq, öz yüksək imicinə görə sənaye firmaları bu sahədə fəal iş aparırlar. İnnovasiyaların investisiya cəlb ediciliyinin iqtisadiyyatdan kənar digər amillərinə həm sonradan praktiki reallaşdırma üçün ideyanın, həm də innovator müəssisənin sahəvi mənsubiyyətini göstərmək olar. İnnovasiya layihəsi son dərəcə cəlbedici olmasına baxmayaraq, onu yalnız innovator firma layihəni reallaşdırılacaq sahədə kifayət qədər iş təcrübəsi olmadığından rədd edə bilər. Yaxud əksinə, əgər sahələrarası diversifikasiyadan söhbət gedirsə, firma bazarın alternativ seqmentlərini axtarmağa məcbur olur.

Əvəzsiz investisiyalar müstəsna olmaqla, cəlb edilmiş kapital qaytarılma, müddətlik və vəsait şərtləri daxilində verilir, yəni kapitalın bu növü müxtəlif formalı kreditlər deməkdir. Kreditvermənin ənənəvi forması ilə yanaşı, innovasiya fəaliyyətində, lizinq, forfeytinq və françayzing də geniş yayılmışdır.

İnnovasiya strategiyasının seçilməsi onun fəaliyyətinin ən zəruri cəhətidir. İnnovasiya strategiyası məqsədə çatmaq üçün firmanın hərtərəfli öyrənilmiş kompleks tədbirlər planıdır. Azərbaycanda neft-kimya şirkətləri bütövlükdə innovasiya fəaliyyətinə həddən artıq qeyri-bərabər vəziyyətdə cəlb olunmuşdur. Bu şirkətlərdə iqtisadi tənəzzülün mənfəətli nəticəsi kimi elmi-texniki axtarışlara vəsait qoyulması imkanları məhdudlaşmış və bu sahədə çox böyük geriləmə baş vermişdir. Bunun qarşısını almaq üçün innovasiya tədbirləri ümumdövlət səviyyəsində əlaqələndirilməlidir. İnnovasiya

proseslərinin gücləndirilməsi üçün müştərək müəssisələrin təşkilindən istifadə olunmalıdır. Müəssisələrin innovasiya strategiyaları formalaşdırılarkən ümumdövlət mənafeyi nəzərə alınmalı və onların hər biri ümumi strategiyanın tərkib hissəsinə çevrilməlidir.

İnnovasiya strategiyasının əsas məqsədi mövcud olan rəqabəti qiymətləndirmək və qarşıdakı bütün mümkün dəyişiklikləri nəzərə alaraq, firmanın gəlirlə işləməsinə təmin etməkdir. İnnovasiya strategiyasında iki əsas hesab edilir: planlaşdırma mərhələsində istifadə olunan resursların səmərəli istifadəsi; kapital, texnologiya, kadr işinin mümkün qədər sərfəli bölüşdürülməsi.

Eyni zamanda yeni istehsal sahələrinin yaradılması və ya köhnəlmiş sahələrin bərpa edilməsi strateji planda ifadə olunmalıdır. İkinci əsas məqsəd isə mühitə uyğunlaşmaq və xarici təsirləri nəzərə almaqdır. Bu halda xarici iqtisadi dəyişikliklər, siyasi amillər və demografik situasiya nəzərdə tutulur.

Strateji planlaşdırma ilk növbədə ən vacib göstəricilərin aşdırılmasına və ilkin tədqiqatlara əsaslanmalıdır.

Strateji planlar elə hazırlanmalıdır ki, yeri gəldikdə və tələbatı uyğun olaraq, burada müəyyən dəyişikliyin edilməsi mümkün olsun. Strategiyanın hazırlanması təşkilatın qarşısına qoyduğu ümumi məqsəddən başlayır.

Məqsəd qarşıya qoyularkən şirkətin xarici mühitlə əlaqələri, bazar və tələbatçıların mövcud istəkləri nəzərə alınmalıdır. Bunun üçün hər bir şirkətdə aşağıdakılar olmalıdır:

- əsas fəaliyyət istiqaməti;
- xarici mühitlə işçi əlaqə və münasibətlərin qurulması;
- şirkətin öz mədəniyyəti, ənənəsi və psixoloji mühiti.

Məqsəd seçilərkən şirkətin müştərilərinin kimlər olması və onların tələbatının necə ödənilməsi aydınlaşdırılmalıdır. Sonra strateji planın daha dəqiq, konkret məqsədləri müəyyən edilməlidir.

İnnovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin hərəkətverici motivləri innovasiyanın həm xüsusi, həm də cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına reallaşmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bundan başqa innovasiyaların əksəriyyəti üçün əsas məsələ kapitalın qiymət göstəricisidir.

Kapitalın qiyməti dedikdə, maliyyə resursları

rından istifadə edilməsi üçün ödənişlərin ümumi məbləğinin həmin resursların ümumi həcminə nisbəti başa düşülür. Burada kapitalın çəki əmsali təbiiq edilmiş qiyməti, kapital mənbəyinin qiyməti və həmin mənbənin şirkətin ümumi kapitalındakı nisbi payı həlledici rol oynayır:

$$WACC = \sum_{i=1}^n K_i d_i, \quad (1)$$

burada WACC (Wighted Average Cost of Capital) kapitalın ölçülmüş qiyməti; K_i – i -ci mənbənin qiyməti; d_i – şirkətin kapitalında i -ci mənbənin payıdır.

Xüsusi kapitalın qiyməti təşkilatın xüsusi vəsaitlərində səhmdar kapitalının payına mütənasib olaraq innovatorun dividend siyasəti ilə müəyyən olunur

$$C_s = p \frac{U}{U + A + M + B}, \quad (2)$$

burada C_s – xüsusi kapitalın qiyməti; p – dividendlərin məbləğinin şirkətin bazar kapitallaşmasına nisbəti (p/e -ratio); U – səhmdar kapital; A – amortizasiya fondu; M – mənfəət; B – əvəzsiz daxilolmalardır.

İnnovasiyaların öz-özünü maliyyələşdirmək üçün xüsusi kapitalın qiyməti rentabelliğin aşağı həddi hesab edilir: gəlirlilik zamanı innovasiyaların reallaşdırılması haqqında qərarlar kapitalın qiymətindən aşağı olmaqla şirkətin əsas maliyyə göstəricilərini ciddi pisləşdirir, innovatorun qeyri-ödəmə qabiliyyətinə və müflisləşməsinə gətirib çıxara bilər. Kənar investor üçün innovatorun xüsusi kapitalının qiyməti qoyulmuş vəsaitlərin qaytarılmasının zəmanəti, investisiya obyektlərinin maliyyə dayanıqlığının son göstəricisidir.

Cəlb edilmiş kapitalın dəyəri cəlb olunan maliyyə resursları üzrə ortaölçülü faiz dərəcəsi kimi heblənir:

$$C_{inv} = \frac{\sum_{j=1}^m K_j V_j}{\sum_{j=1}^m V_j}, \quad (3)$$

burada C_{inv} – cəlb edilən kapitalın qiyməti;

K_j – maliyyə kapitalının cəlbədlənmə illik dərəcəsi (əvəzsiz borclar üçün $K_j = 0$), %; V_j – cəlb edilmiş vəsaitlərin həcmi; m – cəlb olunan vəsaitlərin mənbələrinin sayıdır [2].

Cəlb olunan kapitalın həcmi daxili və xarici amillərdən asılıdır. Daxili amillərə ilk növbədə innovatorun işgüzar reputasiyası aid edilir. Şirkətin işgüzarlığına yalnız onun fəaliyyətinin maliyyə göstəriciləri deyil, həmçinin aşağıdakılar da təsir göstərir:

- ali menecmentin nüfuzu;
- tərəfdaşlar və rəqiblərlə yaranmış qarşılıqlı münasibətlər sistemi;
- imic;
- siyasi dəstək və s.

Cəlb olunan kapitalın dəyərinə təsir edən xarici amillər aşağıdakılarla müəyyən olunur [3]:

- makroiqtisadi vəziyyət (inflasiya səviyyəsi, Mərkəzi Bankın yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi, ÜMM-in artım tempi və s.);
- dövlətin investisiya siyasəti;
- maliyyə bazarında vəziyyət.

Kapitalın həcmi innovasiya layihəsinin gəlirliliyinin aşağı səviyyəsini – innovasiyaya mənfəət normasını müəyyən edir. Beləliklə, innovator layihənin reallaşdırılmasının başlanması haqqında qərarlar qəbul etməklə aşağıdakı amilləri nəzərə almalıdır [4]:

- xüsusi və cəlb edilmiş kapitalın həcmi;
- kapitalın strukturu (xüsusi və cəlb edilən vəsaitlərin nisbəti).

Bu amillərin kapitalın dəyər göstəricisində inteqrasiyası innovasiya layihəsinin investisiya cəlbədciliyinin müəyyənləşdirilməsi üçün baza hesab olunur.

Nəticə

Innovasiya fəaliyyətinin ümumən yüksək olmayan səviyyəsi qarşılığında Azərbaycanda yüksək göstəricilərlə səciyyələnən sektorlar (yüksək texnoloji sahələrə aid) inkişaf edir. Lakin bu sektorların özü də innovasiya fəaliyyətinin intensivliyinə görə inkişaf etmiş ölkələrin orta göstəricilərindən geri qalır. Azərbaycan bazarında mövcud olan rəqabət mühiti birbaşa innovasiya fəallığının stimullaşdırılmasını təmin etmir. Şirkətlər tərəfindən seçilən fəaliyyət strategiyası və innovasiya rejimi də daxil olmaqla bazar davranışı innovasiyaların birbaşa səmərəliliyini məhdudlaşdırır.

Neft-kimya müəssisələrində innovasiya prosesinin təşkili üçün aşağıdakıların həyata keçirilməsi məqsəduyğundur:

- iqtisadi tənəzzülün mənfəi nəticəsi kimi elmi-texniki axtarışlara vəsait qoyuluşu məhdudlaşmış və bu sahədə çox böyük geriləmə baş vermişdir. Bunun qarşısını almaq üçün dövlət qayğısı göstərməli və innovasiya tədbirləri ümumdövlət səviyyəsində əlaqələndirilməlidir;

– qabaqcıl ölkələr və transmilli korporasiyaların innovasiya siyasətləri hərtərəfli öyrənilməli, onların təcrübələri mənimsənilməli və yerli şəraitə uyğunlaşdırılaraq, müəssisə və təsərrüfatlarda tətbiq edilməlidir;

– neft-kimya müəssisələrində innovasiya tədbirlərinə hər cür imkan və şərait yaradılmalı, onların hüquqi təminatları təsbit olunmalıdır;

– müəssisələrin innovasiya strategiyaları formalaşdırılarkən ümumdövlət mənafeyi nəzərə alınmalı və onların hər biri ümumi strategiyanın tərkib hissəsinə çevrilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. *Samadzadə Ş.Ə., Əliyev E.Ə., Əliyev N.S.* Investisiya layihələndirilməsi. – Bakı: Elm, 2003, 212 s.
2. *Tağıyev A.H.* Innovasiya. – Bakı: Təknur, 2012, 68 s.
3. *Tağıyev A.H., Fərzəliyev S.A.* Biznesin təşkili və idarə edilməsi. – Bakı: Təknur, 2007, 340 s.
4. *Hüseynov T.Ə.* Sənaye iqtisadiyyatı. – Bakı: Azərneşr, 2005, 560 s.

References

1. *Samadzade Sh.A., Aliyev E.A., Aliyev N.S.* Investisiya layihələndirilməsi. – Bakı: Elm, 2003, 212 p.
2. *Taghiyev A.H.* Innovasiya. – Bakı: Teknur, 2012, 68 p.
3. *Taghiyev A.H., Farzaliyev S.A.* Biznesin teshkili ve idare edilməsi. – Bakı: Teknur, 2007, 340 p.
4. *Huseinov T.A.* Sanaye iqtisadiyyatı. – Bakı: Azerneshr, 2005, 560 p.